

UYGUR HARFLİ OĞUZ KAĞAN DESTANI

AĞCA, Ferruh (2016), *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı, Metin - Aktarma – Notlar – Dizin – Tıpkıbasım*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 317 s. ISBN: 978-975-456-139-5

Hüseyin YILDIZ*

Gazi Türkiyat, Bahar 2017/20: 231-233

Ankara’da 2016 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından ‘Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı’ adıyla yayınlanan ve 318 sayfadan oluşan eser, Prof. Dr. Ferruh Ağca’nın ikinci kitabıdır. İlk kitabını ‘Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri’ adıyla 2010 yılında yayınlayan Ağca’nın uzmanlık alanı Eski Uygurcadır ve bu konuda, pek çok akademik çalışması bulunmaktadır.

Sekiz bölümden oluşan eserin ‘Giriş’ başlığını taşıyan ilk bölümü altı, ‘Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanının Yazım ve Dillik Özellikleri’ başlığını taşıyan ikinci bölümü ise dört alt başlıkta ele alınmıştır. Eserin ‘Metin’, ‘Aktarma’, ‘Notlar’, ‘Dizin’, ‘Kısaltma ve Kaynaklar’, ‘Tıpkıbasım’ başlıklarını taşıyan diğer bölümlerinde alt başlık bulunmamaktadır.

Oğuz Kağan Destanı (OKD) hakkında bilgilerin verildiği *Giriş* bölümünün ilk alt başlığı, destanın adının nasıl konulduğuna ve Oğuz adının kökeni konusuna odaklanmakta, OKD varyantları hakkında bilgiler vermektedir. Varyantların hiçbirinde destanın adının belirtilmediğini vurgulayan Ağca, destandaki Oğuz kelimesinden hareketle, metnin ‘Oğuz Kağan Destanı’ olarak anıldığını ve böyle kabul gördüğünü belirtmektedir. Oğuz kelimesinin kökeni hakkında G. Németh, D. Sinor, L. Bazin, J. R. Hamilton, P. Pelliot ve A. B. Ercilasun’un görüşlerini aktaran yazar, köken konusunda ortak bir kabulün olmadığına değinmektedir. Ağca’nın aktardığı bilgilerden hareketle görüşler şöyle tablolaştırılabilir:

G. Németh	<i>ok</i> ‘kabile, boy’ + (u)z [çokluk eki]
D. Sinor ve L. Bazin	<i>öküz</i> ‘öküz, boğa’ → OKD’nin başındaki <i>öküz</i> / boğa resminden hareketle
J. R. Hamilton	<i>og(u)</i> - ‘döl vermek, doğmak’ krş. <i>ogul</i> , <i>oğuş</i>
P. Pelliot	<i>uğuz</i> ‘ilk süt’
A. B. Ercilasun	<i>oğuz</i> ‘kabile adı’ < <i>ok</i> ‘kabile, boy’ + (u)z [çokluk eki] <i>oğuz</i> ‘kişi adı’ < <i>öküz</i>

* Dr., Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, Ordu/TÜRKİYE. turkbilimci@gmail.com

OKD'nin bilinen yedi varyantından bahseden Ağca, bunları şu şekilde sıralamaktadır:

1. Paris. Biblioteque Nationale
2. Reşideddin. Cāmiü't-Tevārih. 2. cilt Tārih-i Oğuzān ve Türkān kısmı
3. Manzum Oğuzname
4. Şecere-i Terākime
5. Dede Korkut Kitabı
6. Yazıcızāde Ali. Tārih-i Āl-i Selçuk
7. Tārih-i Cihanguşa

Eserin giriş bölümünün ikinci alt başlığında; metnin şekil yapısı ve muhtevası, metin üzerine yapılmış çalışmalar ve bu eserde izlenen yol ve yöntemleri (çıkmalı sanki?) ele alınmaktadır. İlk olarak eserin bulunduğu yer ve yazmanın özellikleri hakkında bilgiler veren yazar, eserin muhtevasını 10 parçada özetlemektedir: *Oğuz'un dünyaya gelişi ve yiğit oluşu* (1.1-3.7), *Oğuz Kağan'ın kıyat ile mücadelesi* (3.7-6.4), *Oğuz Kağan'ın eşleri ve çocukları* (6.4-10.8), *Oğuz Kağan'ın kağan oluşu* (10.8-13.7), *Oğuz Kağan'ın Altun Kağan, Urum Kağan ve oğlu Uruz Kağan ile mücadeleleri* (13.7-23.4), *Oğuz Kağan'ın çeşitli Türk beyleriyle ilişkisi ve Türk boylarının ortaya çıkışı* (23.7-33.1), *Oğuz Kağan'ın Hindistan, Şam, Tangut ve Barkan'a yaptığı seferler* (33.1-35.4), *Uluğ Türük ve rüyası* (35.4-37.6), *yay ve ok* (37.7-40.4), *kurultay* (40.4-42.7). Ayrıca Ağca, eserin neşri üzerinde W. Radloff (1890, 1891, 1893), R. Nur (1928, 1931), P. Pelliot (1930), W. Bang - G. R. Arat (1932, 1936), A. M. Şçerbak (1959), G. Şimin - T. Eyüp (1980) ve M. Ölmez (2009)'in çalışmaları bulunduğuna değinmekte ve kendi çalışmasında yöntem olarak gerek yazı ve harf çevrimlerinde gerekse aktarma kısmında mümkün olduğunca metne sadık kalındığını belirtmektedir. Giriş bölümü çeşitli dil, yayın ve kelime kısaltmaları ile köken ve okumayla ilgili işaretlerin verildiği listeyle sonlandırılmaktadır.

Eserin 'Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanının Yazım ve Dillik Özellikleri' adlı bölümünde sırasıyla yazım, dillik ve söz varlığı özellikleri üzerinde durulmuş, eserin yazıldığı dönem ve çevre hakkındaki tespit ve değerlendirmelerle bu bölüm tamamlanmıştır.

Eserin yazım özellikleri ünlüler ve ünsüzler şeklinde ikiye ayrılarak incelenmiştir. Ünlülerin yazımında /a/, /ı ~ i/, /o ~ u/, /ö ~ ü/ sesleri hakkında bilgiler verildikten sonra, /A/ bağlantı ünlüsü, /I/ yerine /A/ yazımı ve /U/ yerine /A/ yazımı üzerinde durulmuştur. Ünsüzlerin yazımında ise /c ~ ç/, /d ~ t/, /n/, /g ~ k/, /s ~ z/ ve /ş/ seslerine değinilmiştir. Eserin dillik özellikleri de seslik ve biçimlik özellikler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Seslik özelliklerde söz başı /e/ ~ /i/ nöbetleşmesi, /e/ > /ö/ değişimi, yuvarlaklaşma, ünlü türemesi; /b-, -b-, -b/, /-g-, -g/ ve /-d-, -d/ ünsüzleri; /t-/ > /ç-/ , /y-/ > /c-/ ve /-z/ > /-s/ değişimleri, sızıcılışma ve metatez konularını ele alan Ağca, biçimlik özelliklerde yükleme, çıkma, ilgi ve yönelme hâllerine, zamir /n'' sine, istek-emir, şimdiki zaman ve geçmiş zaman eklerine ve {-mAyIn} zarf-fiil ekine temas etmiştir.

Eserin söz varlığı Türkçe ve yabancı kökenli kelimeler ikiye ayrılarak kısaca değerlendirilmiştir; Türkçe kelimelerin eskiciliğine dikkat çekilirken, az sayıda yabancı kökenli kelimelerin Sanskritçe (*nepsiki* vb.), Çince (*ünçü* vb.), Soğdça (*şük* vb.), Arapça (*beden* vb.), Farsça (*ataş* vb.) ve Moğolca (*cıda* vb.) gibi çeşitli dillerden alıntılandığına değinilmiştir. Eserin dizininden anlaşıldığı kadarıyla 40'a yakını deyimlik ifade olmak üzere yaklaşık 500 kelimelik bir söz varlığı karşımıza çıkmakta olup, alıntılarda Moğolca kökenli kelimelerin sayısı diğerlerine nazaran daha fazla olduğu görülmektedir.

Eserin yazılış tarihi ve ait olduğu çevre konusunda oldukça titiz çalışan yazar; Sümer, Pelliot, Bang-Arat, Şçerbak ve Ölmez'in görüşlerine değindikten sonra OKD metni üstünden tespit ettiği 26 dillik ölçüt neticesinde beş sonuca ulaşmıştır. Eser, Ağca'ya göre, Uygur harfli OKD'nin 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında Moğolların hâkim olduğu Çağatay dil alanına ait coğrafyada, Oğuz ve Kıpçak ağızlarının karışımıyla yazılmıştır.

Metin, dokuzar satırlık 42 varaktan oluşmakta olup yazı çevrimi (*üst satır*) ve harf çevrimi (*alt satır*) kısmı 63-104, Türkiye Türkçesine aktarma kısmı ise 105-123 sayfaları arasında verilmiştir.

Eserin en hacimli parçası olan 126-241 sayfaları arasındaki 'Notlar' bölümünde izah gerektiren 173 kelime, ek ya da ibare hakkında, gerektiğinde tarihî ve modern Türk yazı dillerindeki kullanımlar da göz önünde bulundurularak ve yeri geldikçe Radloff, Nur, Pelliot, Bang-Arat, Şçerbak ve Ölmez yayınlarıyla kıyaslamalar yapılarak; okuma, anlamlandırma ve yorum farklılıklarını içeren bilgi notlarına yer verilmektedir.

'Kısaltmalar ve Kaynakça' bölümünde 72 yayına ait kısaltma ve 120 kaynak gösterilmiştir. Bu bölümde listelenen eserler 1890 - 2015 yılları arasında yayınlanmış olup, çalışmada eski yayınlar kadar güncel yayınların da takip edildiği anlaşılmaktadır.

Eserin sonunda, 277-317 sayfaları arasında, isteyen araştırmacıların metne doğrudan ulaşımını sağlamak gayesiyle Uygur harfli OKD'nin renkli tıpkıbasımı konulmuştur.

Daha önceki titiz ve ayrıntılı yayınlarından tanıdığımız Prof. Dr. Ferruh Ağca hocamızı, bu yayınında da aynı titizliği göstermesi sebebiyle tebrik ediyor, gelecek yıllarda yeni çalışmalarını beklediğimizi ifade etmek istiyoruz.